
Trónutódlás a kora-újkorai Kelet-Közép-Európában

Felicia Roşunak, a Leiden Egyetem fiatal tanárának könyve alapvetően a szerző Georgetown University-n megvédett Ph. D. disszertációján alapul, amit azonban jelentősen átdolgozott, figyelembe véve azon szempontokat és észrevételeket, amelyek a kézirat 2016-os krakkói vitáján merültek fel egy szimpózium keretében.

A szerző tiszteletet parancsoló levéltári, illetve kiadott forrásanyagot valamint szakirodalmat dolgozott fel: a magyar, lengyel, romániai levéltárak forrásai mellett többek közt Velence, Párizs archívumai sem kerültek el a figyelmét. A sokszínűség a felhasznált szakirodalom terén szintén megmutatkozik, amelyben az érintett térség nyelvein írt feldolgozások mellett és az angolon túl, más világnyelveken megjelent munkák is helyet kaptak.

„*A királyok és fejedelmek más népeknél az örökletesség jogán és természetes utódlás révén lesznek uralkodók, míg nálunk nem születnek, hanem a nemesség közös szavata alapján választatnak meg.*” Ezt az 1572-ből származó véleményt választotta könyve mottójául a szerző, megadva ezáltal, a címmel összhangban, az írás lényegét képező problematikát, amit aztán különböző szempontok mentén, európai összefüggésbe ágyazva elemez.

Az 1570-es, 1580-as évek Európájában a monarchiák trónutódlási problémákkal küszködtek, illetve ilyen kríziseket éltek át, amelyek részben dinasztikus okokból (pl. a Jagelló dinasztia kihalása – 1572), részben pedig abból fakadtak, hogy a sok esetben vallási színezetű ellenállási elméletek megkérdőjelezték az uralkodók legitimitációját. Ez utóbbi (dinasztikus szempontból) szélsőséges példáját Németalföld északi tartományai, az utrechti unióba törmörülő Egyesült Tartományok (1579) produkálták: miután nem találtak maguknak uralkodót, a spanyol koronától történt elszakadás után köztársasággá váltak (1581).

Az utódlás különböző, letisztult módjainak bevezetése – úgymint a *dinasztikus elv kiiktatása* (legalábbis elméletben mint az iménti példában), az *örökletesség elvének konkretizálása* (trónöröklési törvény által), továbbá a szó szoros értelmében vett *választómonarchia* – mögött az a közös törekvés

állt, hogy mindegyik megoldás valamilyen „jogi kodifikáció” létrehozásra irányult. A legtöbb esetben ugyanis az volt a helyzet a koraujkori monarchiákban, hogy az öröklés és a választás évszázadokon át sokkal inkább egymást kiegészítő, mintsem kizáró elvek voltak Európa-szerte: azaz a választást egy-egy meghatározott dinasztiára korlátozták. Ilyen volt például Dánia esete (1665 előtt), vagy éppen a vizsgálat tárgyát képező középkori Lengyelorszáé. A szerző arra keresi a választ, hogy miért és hogyan változott meg a választás fogalma az elemzés tárgyát képező két politikai közösségben, amelyek késő-középkori politikai kultúrájában már erőteljesen jelen volt (mind magyar, mind lengyel részről) a választás elve.

Ami miatt az Erdélyi Fejedelemségben és a Lengyel–Litván Államközösségben (ezt célszerű használni az 1569-es lublini reálunió utáni politikai képződmény megnevezésként) a választás elve különleges figyelmet érdemel a címben jelzett időszakban, az abban rejlik, hogy itt *elhatárolódtak a dinasztikus elvtől* (mégha ez Erdélyben korlátozottabban érvényesült is a gyakorlatban, mint a vele szomszédos államban); másrészt a *választók is sokkal nagyobb számúak* voltak, mint másutt: különösen igaz volt ez a lengyel-litván unió esetében. Míg a dán királyt kb. 20 tanácsos választotta meg (a velencei dózsét, hogy egy köztársaságot is említsünk pedig 41 elektor), addig az 1571-es erdélyi választáson kb. 200-300-an voltak jelen. Még impozánsabb a másik politikai közösségbeli helyzet, ahol a lengyel és litván nemesség a fejenkénti (viritim) választás jogát kivívván, sokszor több ezres létszámban jelent meg, heteket töltve vitákkal – sőt, sokszor még öltre is mentek a hosszabb interregnumok idején a jelöltekről folytatott vitákban.

Az összehasonlítást, a számos fontos eltérés mellett (pl. Erdély kettős függése) azonban az előbbieken leírtakon túl az is indokolja, érvel Roşu, hogy a két vizsgált államban olyan alkotmányos megoldásokat alkalmaztak, amelyek „mélységükben és nagyságrendjükben különböztek ugyan egymástól”, de közös volt bennük a következő három alapvető dolog: „választott trónok, államilag biztosított vallási pluralizmus, alkotmányos garanciák az ellenállási jogra”.

A szerző az uralkodóválasztásokat a „*kivétel(esség) politikájaként*” (*exceptional politics*) kategorizálja, amely események rendszerint ritkán, hosszú évek, vagy akár évtizedek elteltével fordultak csak elő egy-egy politikai közösség életében, viszont a jelzett időszakban a két vizsgált állam esetében rövid időn belül többször is sor került rájuk: Erdélyben 1571-ben, míg a másik esetben 1573-ban illetve 1575-ben.

A „normál politikának” nevezett eseményekkel szemben az uralkodóválasztások azért érdekeseek, érvel a szerző, mert ilyenkor az érdekek és

az elvek fókuszáltabban törtek felszínre, továbbá a „*diskurzív választás*” (*discursive choice*) időszakai voltak, ahol a nyilvános választás miatt a „politikai beszéd és a politikai cselekvés elválszathatatlantul összefonódtak”: „Egy jelöltre történő szavazás azt jelentette, hogy igazolni kellett a választást elvont módon, egyúttal pedig a gyakorlatba is átültetni, élve a hatalommal: a beszéd, tehát egyben cselekvés volt.” Ugyanakkor az elvek, álláspontok megismerésének, népszerűsítésének új dimenziót adott a nyomtatás: az egyes jelöltek mellett, illetve ellenük írt propagandairódalom tanulmányozása is nélkülözhetetlen volt tehát a szerző számára.

Roşu munkája azért is különösen érdekes, mert kombinálja a *politika felülnézetből*, illetve a *politika alulnézetből* szempontjait. A könyv, a bevezetés után 5 fejezetben járja körül a témát: ebből az első fejezet kronologikus, amely bemutatja a jelzett időszakban Erdély és a Lengyel-Litván Államközösség politikai helyzetét, majd 4 tematikus fejezet következik (változó számú és igen informatív alfejezetekkel) a *Konklúzió* előtt, a következő sorrendben: *Kampány*, *Szavazás*, *Szerződés*, *Tekintély*. Ezekből a *Kampány* és a *Szavazás* részletes és érdekes betekintést ad többek közt abba, hogy mit vártak el általánosan a korban és, persze, speciálisan a két vizsgált esetben a trónra igényt tartó jelölttől (pl. életkor vonatkozásában); miként lehetett valaki egyáltalán jelölt a trónra (érdekes, hogy a lengyeleknél bárki, akár az illető megkérdése nélkül is!); vagy éppen mit értettek „közös konszenzus” (*communis consensus*) alatt, és ezt miként lehetett a gyakorlatban megvalósítani. A „közös konszenzus” a lengyel királyválasztáskor nem jelentette azt, amit majd a *liberum veto* kapcsán alkalmaztak: azaz nem kívánta meg a teljes egyhangúságot. A konszenzust a *nemine contradicente*, azaz a „senki ellentmondásával” elv révén oldották meg: ha volt ellenzavazat, akkor ugyanis az ellenzőket rábírták vagy éppen kényszerítették, hogy vonják vissza javaslatukat. (1573-ban napokig, 1575-ben viszont hetekig tartott maga a szavazás.)

A *Tekintély* című fejezet a két állam uralkodójának hatalmi pozícióját tárgyalja bel-és külpolitikai vonatkozásban. E fejezet egyik figyelemre méltó megállapítása az, hogy a szerző szembemegy a hazai történeti irodalomban meglehetősen általános állásponttal, miszerint az oszmánoktól való függés Erdély esetében egyértelműen a vajda/fejedelem pozícióját erősítette. Roşu ezzel szemben úgy véli, hogy az erdélyi rendek és a szultán viszonya „fontosabbnak és tartósabbnak tűnik, mint a vajda és a szultán közti viszony”, amit már Bárthori István esetére is helytállóan gondol. A szultáni megerősítésről pedig úgy vélekedik, hogy az olyan szimbolikus aktus volt, amely bár csökkentette az uralkodó hatalmát a szutánnak való alárendelő-

dás miatt, mégis, „nem bírt különösebb súllyal a vajda belpolitikai hatalma tekintetében”.

Roşu könyve, bár bizonyosan vitát generál, megkerülhetetlen lesz a továbbiakban az erdélyi állam korai történetét kutató szerzők számára: az írás egyik nagy érdeme magyar szempontból, hogy igen színvonalas és részletes betekintést ad angol nyelven Erdély történetének egyik kardinális időszakába. A trónutódlás kérdésében új szempontokat felvető, a patinás Oxford University Press gondozásában megjelent könyv révén Erdély története európai kontextusba ágyazva jelenik meg.

Felicia Roşu: *Elective Monarchy in Transylvania and Poland-Lithuania, 1569-1587. (Választómonarchia Erdélyben és a Lengyel–Litván Államközösségben, 1569-1587)* Oxford, Oxford University Press, 2017. 221.o.

Sashalmi Endre